

Механізм реалізації конституційного права працівників на страйк в Україні

Mechanism of realization of workers' constitutional right to strike in Ukraine

Валентина Боняк, Юлія Коломоєць

Ключові слова:

права і свободи людини, конституційне право на страйк, працівники, механізм реалізації конституційного права на страйк.

Key words:

human rights and freedoms, constitutional right to strike, mechanism of realization of constitutional right to strike.

Постановка проблеми. Конституційне закріплення положення про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3 Конституції України), покладає на науковців відповідальне завдання щодо з'ясування механізму реалізації усіх без винятку прав і свобод особи, що дістали своє закріплення в Основному законі держави. Не є винятком у цьому плані й право кожного, хто працює, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів, що дістало своє закріплення у ст. 44 Конституції України. Визначення механізму реалізації конституційного права працівників на страйк є надзвичайно важливим питанням, що має прикладний характер і потребує належного наукового обґрунтування. Це питання набуває особливої актуальності в сучасних умовах, які ускладнені нестабільним економічним становищем у державі та вимагають усунення будь-яких перешкод щодо здійснення досліджуваної можливості людини і громадянина.

Стан дослідження проблеми. Різноманітні аспекти механізму реалізації конституційних прав і свобод людини були предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених (М.В. Вітрука, О.В. Зайчука, А.М. Колодія, А.Ю. Олійника, Н.М. Оніщенко, В.Ф. Погорілка, І.В. Ростовщикова, О.Ф. Скакун, В.Л. Федоренка та ін.). Водночас у сучасній правовій доктрині конституційного права питання механізму реалізації права працівників на страйк не знайшло свого належного вирішення та обґрунтування.

Метою статті є визначення механізму реалізації конституційного права кожного, хто працює, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів та розкриття його складових елементів.

Виклад основного матеріалу.

У сучасних умовах одним із важливих показників досягнутого суспільством рівня демократичності, цивілізованості є не тільки стан проголошення прав і свобод особи, а насамперед дієвість механізму їх забезпечення¹. До основних підсистем останнього О.Ф. Скакун відносить:

- а) механізм реалізації;
- б) механізм охорони;
- в) механізм захисту².

Провідне місце в механізмі забезпечення конституційних прав людини і громадянина займає механізм їх реалізації. На важливості механізму реалізації основних прав небезпідставно наголошував відомий вітчизняний вчений В.В. Копейчиков. Правник указував на необхідність визначення механізму здійснення кожного із суб'єктивних прав людини³.

¹ Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні: [монографія] / В.О. Боняк. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – С. 91.

² Скакун О.Ф. Теорія права і держави (Енциклопедичний курс): [підруч.]. – 2-е вид., перероб. і доп. / О.Ф. Скакун. – Х.: Еспада, 2009. – С. 224.

³ Копейчиков В.В. Гуманізм советской демократии / В.В. Копейчиков. – К.: Политиздат України, 1989. – С. 142–146.

У юридичній науці категорія «механізм» відображає момент руху, функціонування правової форми, свідченням чого є такі широко вживані юридичні терміни, як «механізм правотворчості», «механізм правового виховання», «механізм правового регулювання» та ін.⁴

Кожен механізм є системою, що має свою власну структуру, побудову. Саме такий підхід до розуміння поняття «механізм» дасть нам можливість з'ясувати особливості механізму реалізації конституційного права працівників на страйк в Україні.

Якщо термін «механізм», як зазначалося вище, означає момент руху, функціонування правової форми, то слово «реалізація» походить від французького "realisation" і в українській мові трактується як «здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя»⁵.

Щодо словосполучення «реалізація права», то науковці тлумачать його як:

- а) задоволення конституційних інтересів і потреб у правомірній діяльності суб'єктів права⁶;
- б) процес і результат положень правових норм у фактичній правомірній поведінці суб'єктів суспільних відносин, забезпечені державою⁷;
- в) втілення норм права у практичні дії суб'єктів правовідносин (органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, громадян та ін.)⁸.

Базуючись на цих підходах, А.М. Колодій та А.Ю. Олійник визначають механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина як єдність правових та інших засобів, прийомів і способів, за допомогою яких матеріалізуються (фактично втілюються) права, свободи та обов'язки людини і громадянина⁹.

Отже, механізм реалізації конституційних прав (включно і права працівників на страйк) є сукупністю засобів, які створюють сприятливі умови для фактичного втілення можливості у дійсність. Такий механізм, як наголошують А.М. Колодій та А.Ю. Олійник, є складним системним утворенням (кожний механізм – це високоорганізована система, а будь-яка система має свою структуру (склад компонентів))¹⁰.

Не є винятком у цьому плані й механізм реалізації конституційного права працівників на страйк, що містить такі елементи:

- а) суб'єкти, які створюють сприятливі умови для фактичного втілення працівниками цієї можливості;
- б) норми права, що регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією цього права;
- в) правові акти: нормативно-правові, інтерпретаційно-правові, акти застосування норм права (індивідуально-правові);
- г) юридичні факти – конкретні життєві обставини, з наявністю або відсутністю яких виникають, змінюються чи припиняються правовідносини, пов'язані з реалізацією конституційного права працівників на страйк;
- г) правовідносини як правова форма соціальної взаємодії суб'єктів, у межах якої здійснюється використання носіями досліджуваного суб'єктивного права, його захист і виконання юридичних обов'язків;
- д) гарантії реалізації конституційного права працівників на страйк.

Перейдемо безпосередньо до висвітлення кожного з компонентів вищезазначеної системи. Першим із таких компонентів досліджуваного механізму є суб'єкти, які створюють сприятливі умови для фактичного втілення працівниками цієї можливості. До таких у нашій державі належать:

– Верховна Рада України, яка шляхом ухвалення законів встановлює порядок здійснення працівниками конституційного права на страйк;

⁴ Теорія держави і права : [підруч.] / кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. – С. 101.

⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – С. 1018.

⁶ Лучин В.О. Конституция Российской Федерации: проблемы реализации / В.О. Лучин. – М. : Юнити, 2002. – С. 63.

⁷ Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / уклад. Л.Р. Наливайко, М.В. Беляєва. – К. : Хай-Тек Пресс, 2013. – С. 295.

⁸ Шляхтун П.П. Конституційне право : словник термінів / П.П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – С. 447.

⁹ Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник : [підруч.]. – К. : Правова єдність, 2008. – С. 257.

¹⁰ Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник : [підруч.]. – К. : Правова єдність, 2008. – С. 257.

- Президент України (наприклад, у разі оголошення надзвичайного стану Парламент або Президент України можуть заборонити проведення страйків, але тільки на строк, що не перевищує одного місяця (ч. 3 ст. 24 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»);
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який на постійній основі здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України та в межах її юрисдикції;
- Кабінет Міністрів України (наприклад, відповідно до п. 4 Прикінцевих положень Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» у тримісячний строк з моменту з дня його опублікування Уряд повинен був подати до Верховної Ради України пропозиції про приведення законодавчих актів України у відповідність з вищезазначеним Законом; також Уряд забезпечує створення регіональних відділень Національної служби посередництва і примирення та ін.);
- Національна служба посередництва і примирення, що сприяє врегулюванню колективних трудових спорів (конфліктів);
- Конституційний Суд України, що приймає рішення та дає висновки у справах щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;
- роботодавець або уповноважена ним особа, організація роботодавців, об'єднання організацій роботодавців;
- місцевий орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування й орган (особа), що очолює страйк.

Наступним елементом механізму реалізації працівниками права на страйк є норми права. Їх функціональним призначенням є регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією цього права. Так, конституційна норма, що закріплює досліджуване право, викладена в розділі II Конституції України окремою статтею; положення цієї статті (ст. 44 Основного закону) мають вищу юридичну силу, вони деталізовані в чинному законодавстві, а саме в Кодексі законів про працю України, Законах України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» і «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», у «Положенні про порядок проведення страйку як крайнього засобу вирішення колективного трудового спору (конфлікту) та примирних процедур під час страйку» та інших нормативно-правових актах.

Поведінка суб'єктів, що беруть участь у страйку, змодельована в:

- а) дозволах – уповноважених нормах права (наділяють суб'єктів певним правом, зокрема ст. 44 Конституції України закріплює за кожним, хто працює, право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів);
- б) зобов'язальних нормах права, що закріплюють юридичні обов'язки певних суб'єктів (наприклад, ч. 1 ст. 21 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» визначає, що під час страйку сторони колективного трудового спору (конфлікту) зобов'язані продовжувати пошук шляхів його вирішення, використовуючи для цього усі наявні можливості)¹¹;
- в) забороняючих нормах права, що вимагають утриматися від вчинення правопорушень (наприклад, забороняється проведення страйку за умов, якщо припинення працівниками роботи створює загрозу життю та здоров'ю людей, довкіллю або перешкоджає запобіганню стихійному лиху, аваріям, катастрофам, епідеміям та епізоотіям чи ліквідації їх наслідків (ч. 1 ст. 24 вищезазначеного Закону)).

Наступним елементом механізму реалізації працівниками права на страйк є правові акти. До них належать нормативно-правові акти – прийняті у встановленому порядку та у відповідній юридичній формі письмові документи уповноваженого суб'єкта правотворчості, якими встановлюються, змінюються чи скасовуються юридичні норми; їх основне призначення полягає у тому, що вони є зовнішньою формою виразу та закріплення правових норм¹².

¹¹ Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) : Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 227.

¹² Теорія держави і права : [підруч.] / кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. – С. 200.

Вони поділяються на:

- а) закони (наприклад, закони України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності») та підзаконні нормативно-правові акти (зокрема, Указ Президента України «Про утворення Національної служби посередництва і примирення» від 17.11.1998 р. № 1258/98, Наказ Голови Національної служби посередництва і примирення «Про затвердження Інструкції щодо дій працівників Національної служби посередництва і примирення при загрозі/виникненні надзвичайних або аварійних ситуацій» від 23.03.2015 р. № 25 та ін.);
- б) інтерпретаційно-правові акти, які роз'яснюють зміст правових норм щодо реалізації працівниками свого конституційного права на страйк (наприклад, Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України щодо офіційного тлумачення положень статті 2, абзацу четвертого частини першої статті 3 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»¹³;
- в) акти застосування норм права (індивідуально-правові акти), у яких відповідно до чинних норм права персоніфікується поведінка суб'єктів. Прикладом такого акту може слугувати рішення профкому шахтоуправління «Донбас» (2007 р.) про припинення страйку¹⁴.

Поряд із суб'єктами, нормами права, правовими актами важливу роль у механізмі реалізації працівниками свого конституційного права на страйк відіграє такий його елемент, як юридичні факти. Останні можна визначити як конкретні життєві обставини, з наявністю або відсутністю яких норми конституційного права пов'язують виникнення, зміну чи припинення конституційно-правових відносин. Залежно від прояву волі суб'єктів права юридичні факти традиційно поділяються на дії (відбуваються як результат волевиявлення відповідних осіб) та події (трапляються незалежно від волі суб'єктів). При цьому слід погодитись із уточненням І.А. Сердюка, який за вольовим критерієм юридичні факти пропонує диференціювати на факти-діяння (дії та бездіяльність) і факти-події¹⁵.

Більшість юридичних фактів, що обумовлюють виникнення правовідносин щодо забезпечення реалізації конституційного права працівника на страйк, – це дії суб'єктів (тобто життєві обставини, які залежать від волі суб'єктів). Вони поділяються на правомірні (життєві обставини в межах чинного права) і неправомірні (суперечать чинним нормам права). Прикладом перших може бути оголошення працівниками страйку за умов, коли роботодавець ухиляється від примирних процедур чи не виконує домовленостей, що були досягнуті в ході вирішення колективного трудового конфлікту (що відповідає вимогам ч. 3 ст. 18 Закону України «Про порядок вирішення»). Тобто у цьому разі правомірні дії працівників реалізуються у вигляді правомірного вчинку (правомірного юридичного факту).

Неправомірні дії щодо реалізації працівниками конституційного права на страйк – це обставини, що суперечать нормам чинного законодавства (примушення працівника до неучасті у страйку, незаконна заборона страйку тощо) і є підставою для захисту та відновлення цього права.

Наступним елементом механізму реалізації конституційного права працівників на страйк є правовідносини. Саме в межах цих суспільних відносин здійснюється використання носіями досліджуваного суб'єктивного права та виконання юридичних обов'язків. Суб'єктами таких правовідносин в Україні є працівники, орган (особа), що очолює страйк, роботодавці, організації роботодавців та їх об'єднання, органи державної влади, місцевого самоврядування, а об'єктом таких правовідносин є право кожного, хто працює, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Зміст зазначених правовідносин – це суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх учасників. Зобов'язаною стороною цих правовідносин є роботодавці, організації роботодавців та їх об'єднання, держава в особі її органів, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи (наприклад, ч. 7 ст. 19 Закону України «Про

¹³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України щодо офіційного тлумачення положень статті 2, абзацу четвертого частини першої статті 3 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 24.12.2009 р. № 35-рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v035p710-09>.

¹⁴ У результаті переговорів, що пройшли в Мінвуглепромі, профком шахтоуправління «Донбас» ухвалив рішення припинити страйк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/427500-u_rezultat_peregovorv_shcho_proyshli_v_mnvugleprom_profkom_shahtoupravlnnya_donbas_uhvaliv_rshennya_pripiniti_strayk_533893.htm.

¹⁵ Теорія держави і права : [підруч.] / кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. – С. 241.

порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» визначає, що роботодавець або уповноважена ним особа, організація роботодавців, об'єднання організацій роботодавців зобов'язані в найкоротший строк попередити постачальників і споживачів, транспортні організації, а також інші заінтересовані підприємства, установи, організації щодо рішення найманих працівників про оголошення страйку).

З іншого боку, зобов'язаною стороною досліджуваних правовідносин є і орган (особа), який очолює страйк. Так, відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» останній зобов'язаний письмово попередити роботодавця або уповноважену ним особу, організацію роботодавців, об'єднання організацій роботодавців не пізніше як за сім днів до початку страйку, а у разі прийняття рішення про страйк на безперервно діючому виробництві – за п'ятнадцять днів.

У сучасному суспільстві правові відносини – це один із основних легітимних шляхів досягнення людиною мети, реалізації інтересів і намірів у межах чинного правопорядку та законності¹⁶. Щодо конституційного права працівників на страйк, то його реалізація можлива за умови налагодження суспільних зв'язків у вигляді взаємних юридичних прав та обов'язків відповідних суб'єктів.

Учасники правовідносин у процесі реалізації досліджуваного нами права поділяються на безпосередніх (роботодавець або уповноважена ним особа, організація роботодавців, об'єднання організацій роботодавців і працівники або уповноважений ними орган, профспілка, об'єднання профспілок чи уповноважений нею (ними) орган) і таких, які не беруть безпосередньої участі у страйку, але створюють для його реалізації належні умови (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Конституційний Суд України, Національна служба посередництва і примирення, органи місцевого самоврядування). Одночасно такі учасники мають як права, так і обов'язки.

Досліджувані нами правовідносини є відносними (залежно від визначеності сторін); складними щодо кількості суб'єктів (у них бере участь два, три та більше суб'єктів); за функціональним призначенням в основному регулятивними (виникають на основі регулятивних норм права та є результатом правомірної поведінки суб'єкта), але в разі неправомірної поведінки суб'єктів (наприклад, примушування до участі у страйку тощо) можуть бути й охоронними; за характером поведінки зобов'язаного суб'єкта такі правовідносини є активними (учасники вчиняють певні дії); залежно від розподілу прав та обов'язків між сторонами правовідносин – двосторонніми (кожна зі сторін має як права, так і обов'язки); за терміном тривалості – строковими (наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» під час страйку сторони колективного трудового спору (конфлікту) зобов'язані продовжувати пошук шляхів його вирішення).

Вищевикладене дає підстави визначити реалізацію конституційного права працівників на страйк активною дією двох сторін правовідносин: активна дія як самого носія (працівників), так і тих, хто забезпечує цю реалізацію.

Важливе місце в системі елементів, що складають механізм реалізації конституційного права працівників на страйк, відведено його гарантіям. Під гарантіями конституційних прав і свобод особи (включно і права на страйк) розуміють систему умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина¹⁷.

В.В. Кравченко гарантії прав і свобод людини і громадянина поділяє на соціально-економічні (передбачають наявність відповідного середовища і матеріальної основи, які б забезпечили реалізацію прав і свобод особи; до них правник відносить соціальну стабільність, динамічну економіку, відповідні виробничі потужності, належну інфраструктуру); політичні (відповідним чином орієнтована політика держави, її спрямованість на формування умов із забезпечення належного рівня життя людини, стабільність політичних структур, належний рівень політичної культури в суспільстві); юридичні (спеціальні) гарантії, що охоплюють усі правові засоби, які забезпечують реалізацію прав, свобод і обов'язків людини та громадянина¹⁸.

¹⁶ Теорія держави і права : [підруч.] / кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. – С. 216.

¹⁷ Погорілко В.Ф. Конституційне право України : [підруч.] / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко; за заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Прецедент, 2009. – С. 140.

¹⁸ Кравченко В.В. Конституційне право України : [навч. посіб. для дистанц. навчання]. – 2-е вид., доп. і випр. – К. : Університет «Україна», 2007. – С. 149.

Вищезазначені гарантії здійснення конституційного права працівників на страйк є важливим елементом механізму забезпечення його реалізації.

Висновки. Отже, вищевикладене дає підстави для визначення механізму реалізації конституційного права працівників на страйк як складного утворення, провідної підсистеми механізму забезпечення досліджуваного права, що являє собою визначену систему елементів, за допомогою яких, базуючись на засадах правової державності, створюються найбільш сприятливі умови для правомірного здійснення аналізованого суб'єктивного права.

Водночас сьогодні потребує суттєвого удосконалення така складова механізму реалізації конституційного права на страйк, як правові акти, зокрема в частині спрощення процедури організації страйку, деталізації форми погодження місцезнаходження страйкарів та ін. Внесення змін до законодавства у цій частині створить більш сприятливі умови для належного здійснення кожним, хто працює, права на страйк для захисту своїх економічних і соціальних прав та інтересів.

Анотація

У статті розглянуто механізм реалізації конституційного права працівників на страйк в Україні як складне системне утворення. Визначено його структурні елементи, охарактеризовано кожен із них. Обґрунтовано, що механізм реалізації конституційного права працівників на страйк є провідною підсистемою механізму забезпечення досліджуваного права.

Summary

The article deals with the mechanism of realization of workers' constitutional right to strike in Ukraine as a complex system formation. The author has determined its structural elements, and described each of them. She has reasoned that the mechanism of realization of workers' constitutional right to strike is the leading subsystem of the mechanism of ensuring of analyzed right.

Використана література:

1. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні: [монографія] / В.О. Боняк. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – 180 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави (Енциклопедичний курс): [підруч.]. – 2-е вид., перероб. і доп. / О.Ф. Скакун. – Х.: Еспада, 2009. – 752 с.
3. Копейчиков В.В. Гуманізм советской демократии / В.В. Копейчиков. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 156 с.
4. Теорія держави і права: [підруч.] / кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 2-е вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. – 468 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1728 с.
6. Лучин В.О. Конституция Российской Федерации: проблемы реализации / В.О. Лучин. – М.: Юнити, 2002. – 687 с.
7. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / уклад. Л.Р. Наливайко, М.В. Беляєва. – К.: Хай-Тек Пресс, 2013. – 408 с.
8. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів / П.П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2005. – 568 с.
9. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник: [підруч.]. – К.: Правова єдність, 2008. – 350 с.
10. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 227.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України щодо офіційного тлумачення положень статті 2, абзацу четвертого частини першої статті 3 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 24.12.2009 р. № 35-рп/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v035p710-09>.

12. У результаті переговорів, що пройшли в Мінвуглепромі, профком шахтоуправління «Донбас» ухвалив рішення припинити страйк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/427500-u_rezultat_peregovorv_shcho_proyshli_v_mnvugleprom__profkom__shahtoupravlnnya__donbas_uhvaliv_rshennya_pripiniti_strayk_533893.htm.
13. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : [підруч.] / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко; за заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Прецедент, 2009. – 344 с.
14. Кравченко В.В. Конституційне право України : [навч. посіб. для дистанц. навчання]. – 2-е вид., доп. і випр. – К. : Університет «Україна», 2007. – 481 с.

Валентина Боняк,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Юлія Коломоєць,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри менеджменту і права
Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету